କାନ୍ତକବି ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତଙ୍କ କଥା ସାହିତ୍ୟର ଦାର୍ଶନିକ ପଟ୍ଟଭୂମି

ସନ୍ତୋଷ କୁମାର ବେଜ୍

ସାହିତ୍ୟ ସମାଜର ପ୍ରତିବିମ୍ବ । ବିଶେଷତଃ କଥା ସାହିତ୍ୟ ସାମାଜିକ ବାସ୍ତବତା ରୂପାୟନର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସାରସ୍ୱତ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଭାବରେ ଗୃହୀତ । ଶିଳ୍ପୀର ସ୍ୱାଧୀନତା କଥା ସାହିତ୍ୟରେ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ । ଜଣେ କଥାଶିଳ୍ପୀ ଗୋଟିଏ ସମୟ ଖଣ୍ଡର ଭାଷ୍ୟ ତା' ରଚନାରେ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା ନିମିତ୍ତ କୌଣସି ଅଙ୍କୁଶ ନଥାଏ । ଏଣୁ ଉପନ୍ୟାସକୁ ଆଧୁନିକ ଜୀବନର ମହାକାବ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ସେହିପରି ଗଳ୍ପର ସଂକୁଚିତ ଆଙ୍ଗିକ ମଧ୍ୟରେ ହୃଦୟର ବେଦନାକୁ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇଥାଏ । ଉପନ୍ୟାସ ଗୋଟିଏ ସମୟ ଖଣ୍ଡର କଥା କହିଲାବେଳେ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ହୁଏତ ଗୋଟିଏ ମୁହୂର୍ତ୍ତର କଥା କହେ । ସେହି ଗୋଟିଏ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା ମଧ୍ୟରେ ରହିଥାଏ ସେହି ସମୟର ସଂକେତ । ତେଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥାକାର ତାଙ୍କ କଥା ସାହିତ୍ୟରେ ନିଜ ସମୟ ଖଣ୍ଡର ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଥାନ୍ତି । କାନ୍ତକବି ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତଙ୍କ ରଚନାରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ । ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାର ସମୟ ଭାରତବର୍ଷ ତଥା ଓଡିଶା ନିମିତ୍ତ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସମୟ । ତାଙ୍କ ବେଳକୁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଉପନିବେଶବାଦ ବିରୋଧରେ ଭାରତରେ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ସେହି ସମୟରେ ଓଡିଶା ତଥା ଭାରତବର୍ଷରେ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷା ଓ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରସାର ଓ ପ୍ରଚାର ଦ୍ୱାରା ଏକ ନବ୍ୟ ସଭ୍ୟ ଶିକ୍ଷିତ ଗୋଷ୍ଠୀ ସମାଜରେ ସାହେବୀ କାଇଦାରେ ଜୀବନଯାପନ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଇଥାନ୍ତି । ରେଭେନ୍ସା କଲେଜ୍ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଥିବାରୁ, ନୂତନ ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବଗୋଷ୍ଠୀ ସମାଜର ଆକର୍ଷଣର ବିନ୍ଦୁ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ସମୟରେ ଦୁଇଟି ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ଭାରତୀୟ ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ଗଭୀର ଆଲୋଡନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ଏହା ସହିତ ଭାରତୀୟ କୃଷିଭିତ୍ତିକ ଗ୍ରାମୀଣ ସଭ୍ୟତାରେ ନଗର ଓ ସହର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ଭାରତୀୟ ସମାଜର ଢାଞ୍ଚାଗତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମାହିତ ହେଉଥାଏ । ଏହିପରି ଏକ ବିରାଟ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ କାନ୍ତକବି ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ କଥା ସାହିତ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି । ଫକୀର ମୋହନ ସାହିତ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ଯେଉଁ ସମାଜ ସଂସ୍କାର ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ, ତାହା କାନ୍ତକବି ନିଜ ରଚନା ମାଧ୍ୟମରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ କରିପାରି ଥିଲେ ।

'ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଓଡିଆ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ଓଡିଶାର ଅଗଣିତ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଜୀବନର ଆଲେଖ୍ୟ ବହନ କରି ସମୃଦ୍ଧ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଧର୍ମୀୟ, ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନର ଭାବଧାରାକୁ ମୁଖ୍ୟ ଉପାଦାନ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କଲା ଏହି ସମୟର କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ । ଫକୀର ମୋହନ ଖାଣ୍ଟି ଓଡିଆ ସମାଜର ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲାବେଳେ ତାଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ କଥାକାରମାନେ

କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପରେ ଅର୍ନ୍ତଜାତୀୟ ଚିନ୍ତା ଓ ଚେତନାକୁ ଅନୁପ୍ରବେଶ କରାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ। ଏ ସମୟର କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପରୁ ଚରିତ୍ର ଆଞ୍ଚଳିକ ପରିବେଶରୁ ଜନ୍ମ ନେଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଚିନ୍ତା ଓ ଚେତନାରେ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ଭାବଧାରାରୁ ଅଲଗା ନୁହେଁ। ଫକୀର ମୋହନ ସମାଜର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପରିବେଶକୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲାବେଳେ ଏ ସମୟରେ ସମାଜର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବାବେଗକୁ କ୍ଷୁଦ୍ର ଗଳ୍ପରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଆଗଲା। ପୁନଶ୍ଚ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ପଲ୍ଲୀକୈନ୍ଦ୍ରିକ ସମାଜ–ଚେତନାର ସୃଷ୍ଟିରେ ଆଲୋଚ୍ୟ ସମୟରେ ନଗର କୈନ୍ଦ୍ରିକ ସମାଜ–ଚେତନା ସହିତ ସଂଘର୍ଷ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ। ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଏହି ସମୟରେ ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନ, ପ୍ରଥମ/ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ଓ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧଜନିତ ଆର୍ଥନୀତିକ ସଂକଟ ଓ ସାମାଜିକ ଆଲୋଡନ, ଭାରତରେ ଜାତୀୟତାର ନୂତନ ପ୍ରାଣସ୍ପନ୍ଦନ, ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ସମାଜ–ସଂସ୍କାର ଆନ୍ଦୋଳନ, ବିଧବା ବିବାହ ପ୍ରଚଳନ, ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ନିବାରଣ, ମଦ୍ୟ ଓ ନିଶାଦ୍ରବ୍ୟ ସେବନର ବିରୋଧ, ନାରୀଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର, ଓ ରାଜନୀତିରେ ନାରୀଙ୍କର ଅଂଶଗ୍ରହଣ, ସ୍ୱରାଜ ଲାଭପାଇଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ଘଟଣାମାନ କଥାକାରମାନଙ୍କୁ ନୂତନ ଭାବଧାରାରେ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ରଚନା କରିବାକୁ ପ୍ରେରଣା ଦେଇଥିଲା। ଭାରତୀୟ ମୁକ୍ତି ସଂଗ୍ରାମକୁ ଛାଡିଦେଲେ ଏହି ସମୟରେ ଋଷିଆର ବଲ୍‌ସେଭିକ୍ ଆନ୍ଦୋଳନର ପ୍ରଭାବ ମଧ୍ୟ ଓଡିଶାର କଥାକାରମାନଙ୍କୁ କମ୍ ପ୍ରଭାବିତ କରି ନଥିଲା। ଗୋଟିଏ ଦିଗରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଅହିଂସ ଆନ୍ଦୋଳନ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ କାଲ୍‌ମାର୍କସଙ୍କର ଦ୍ୱନ୍ଦାତ୍ମକ ବସ୍ତୁବାଦର ପରୀକ୍ଷା ତତ୍କାଳୀନ ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ପ୍ରେରଣା ଦେଇଥିଲା ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ। ଏହିସବୁ ରାଜନୀତିକ, ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଭାବଧାରାକୁ ନେଇ ଓଡିଶାରେ ଗଳ୍ପକାରମାନେ ଗଳ୍ପ ରଚନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ। (୧)

ଫକୀର ମୋହନ ଯେଉଁ ସମାଜକୁ ନିଜ କଥାସାହିତ୍ୟର ଭିତ୍ତି କରିଥିଲେ, ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ସେହି ସାମାଜିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମିର ଦୁଇପାଦ ଆଗରେ ଥିଲେ। ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତଙ୍କ ବେଳକୁ ଓଡିଶାରେ ସହରୀ ସଂସ୍କୃତି ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଇଥିଲା। ସଭ୍ୟ ଶିକ୍ଷିତ ଗୋଷ୍ଠୀ ସମାଜରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇସାରିଥିଲେ। ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ଯେହେତୁ କଟକରେ ତାଙ୍କର ଛାତ୍ରଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରିଥିଲେ ତେଣୁ ସଭ୍ୟ, ଶିକ୍ଷିତ ସମାଜ ସହିତ ଥିଲା ତାଙ୍କର ଆତଯାତ। ଏହାକୁ ସେ ତାଙ୍କ ଗଳ୍ପର ଭିତ୍ତିଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି। ସମକାଳୀନ ଓଡିଆ ଗଳ୍ପ ଗ୍ରାମୀଣ ସମାଜର ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତଙ୍କ ଅଧିକାଂଶ ଗଳ୍ପ ସହରୀ ଜୀବନର ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ। ଗଳ୍ପର ଚରିତ୍ରମାନେ ମଧ୍ୟ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ, ପ୍ରଗତିଶୀଳ ତଥା ଆଧୁନିକ। ଏହାର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉଦାହରଣ ଭାବେ 'ଉତ୍କଟ ପ୍ରେମ' ଗଳ୍ପକୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ। ଗଳ୍ପର ନାୟକ ରମଣୀ ମୋହନ ସଂପର୍କରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି 'ରମଣୀ ମୋହନ ଥିଲେ ଭାରି ବଡଲୋକର ଏକମାତ୍ର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ। ବି.ଏ କ୍ଲାସ୍‌ରେ ଥିଲାବେଳେ ହେଲା ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ। ବିଶାଳ ଜମିଦାରି, ନଗଦା କାରବାର, କଣ୍ଟ୍ରାକ୍ଟରି ଆଦି ବହୁତ କାମ। ଅତଏବ ରମଣୀ ମୋହନଙ୍କୁ ଆଗତ୍ୟା କଲେଜରୁ ବିଦାୟ ନେବାକୁ ପଡିଲା ଅକାଳରେ। କିନ୍ତୁ ଏ ବୟସରେ ସେସବୁ କାମରେ ମନ ଲାଗିଲା ନାହିଁ ତାହାଙ୍କର ମୋଟେ। ମେନେଜରଙ୍କ ଉପରେ ସବୁଭାର ଦେଇ ସେ ଯୌବନଟାକୁ ଖୋଲପଣ ଉପଭୋଗ କରିନେବାକୁ ବାହାରି ପଡିଲେ। (୨) ରମଣୀମୋହନଙ୍କ ଚରିତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ତତ୍‌କାଳୀନ ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକମାନଙ୍କ ଚାରିତ୍ରିକ ବିଶେଷତ୍ୱ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି। ଏହା ସହିତ ସେହି ସମୟରେ ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବତୀମାନଙ୍କ ଚାରିତ୍ରିକ ବିଶେଷତ୍ୱ ଓ ବେଶ ପୋଷାକର ବର୍ଣ୍ଣନା ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି। ଓଡିଆ ଯୁବତୀମାନେ କିପରି ଅତ୍ୟାଧୁନିକା ବେଶପୋଷାକରେ ସଜ୍ଜିତ ହେଉଥିଲେ ତାହାର ଚିତ୍ର ମଧ୍ୟ ଏହି ଗଳ୍ପଟିରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । 'ସେଦିନ ସିନେମାରେ ଶେଷ ଦେଖା ଦେଖି ଆସିବାର ମନ କରି ସେ ଚାଲିଲା ସେଇଆଡେ। ଗେଟ୍ ପାଖରେ ହଠାତ୍ ଦେଖିଲା, ଗୋଟିଏ ଯୁବତୀ ସୁନ୍ଦରୀ ଅବଶ୍ୟ, ଖୁବ୍ ଗୋରୀ ଓ ଆଧୁନିକା ଶାଢ଼ୀ, ବ୍ଲାଉସ୍ ପିନ୍ଧା । ହୁଏତ ୟୁରୋପୀୟ କିମ୍ବା ପାରସୀ ସେ ଯାହାହେଉ, ଏକାକିନୀ ଯେତେବେଳେ, ବାଣୁଆ ପକ୍ଷରେ ଉପଯୁକ୍ତ ଶୀକାର।' (୩) କେବଳ ବେଶପୋଷାକ ନୁହେଁ, ଓଡିଆ ଯୁବକମାନଙ୍କ ଚଳଣିରେ ଯେଉଁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିଛି, ତାହାକୁ ମଧ୍ୟ ରମଣୀମୋହନ ଚରିତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି। ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷା ସଭ୍ୟତା ଓ ସଂସ୍କୃତି ଓଡିଆ ଯୁବସମାଜର ଅନ୍ତରୀଣ ବିକାଶରେ ସହାୟକ ନହୋଇ କେବଳ ଦୃଶ୍ୟମାନ ସଂସ୍କୃତି ହୋଇଛି, ତାହା ଏଠାରେ ସେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି। ଇଂରାଜୀ କହିବା, ମଦ ଓ ସିଗାରେଟ୍ ପିଇବା ସେସମୟର ଏକ ଅଭିଜାତ ସଂସ୍କୃତି ଥିଲା। ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ଲେଖିଛନ୍ତି ଖେଳ ଆରମ୍ଭ ହେବାକୁ ଡେରି ଅଛି। ସେ ଲଗାଇଲା ସିଗାରେଟ୍ ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ ଧୂଆଁ ଗୁଡାକ ଛାଡିଲା ସେ ଯୁବତୀ ଆଡକୁ ଆଶାଟା ଯେ, ଧୂଆଁ ଖୋର ହୋଇ ନଥିଲେ ସେ ନିଶ୍ଚେ ବୁଲିପଡି କିଛି କହିବ ବିରକ୍ତ ହୋଇ। ତାହାହେଲେ ସେ ତରବରକି ଉଠି କ୍ଷମାଭିକ୍ଷା କରିବ ଓ ସେହି ସୂତ୍ରରେ ଆଳାପ ଜମେଇ ନେବ।

ଆଉ ଯଦି ସେ ଧୂଆଁ ଖାଇ ହୋଇଥିବ, ତେବେ ସିଗାରେଟ ଗନ୍ଧ ପାଇ ନିଶ୍ଚେ ତା ପାଟିରୁ ଲାଳ ବହିବ ଏବଂ ସେହି ସୁଯୋଗରେ ସେ ତାକୁ ସିଗାରେଟ୍ ଯାଚି ଆଳାପ ଆରମ୍ଭ କରିବ। (୪)

'ଉତ୍କଟ ପ୍ରେମ' ଗଳ୍ପଟିର କାହାଣୀର ପରିଣତି ଯଦିଓ ଏକ ହାସ୍ୟମୟ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ସମାପ୍ତି ହୋଇଛି, ମାତ୍ର ଏହାର ଅନ୍ତଃସ୍ଥଳରେ ରହିଥିବା ବକ୍ତବ୍ୟଟି ଅତି ମାର୍ମିକ ଓ ସମସାମୟିକ। ଧନର ଅହମିକା ଏବଂ ଶିକ୍ଷାର ଆଭିଜାତ୍ୟ ତତ୍କାଳୀନ ଯୁବକମାନଙ୍କ ଚାରିତ୍ରିକ ବିକାଶରେ ସହାୟକ ନହୋଇ ଅବକ୍ଷୟର କାରଣ ହୋଇଛି ତାହା ଏହି ଗଳ୍ପଟିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି। କେବଳ 'ଉତ୍କଳ ପ୍ରେମ' ନୁହେଁ 'ଫୁର୍ତ୍ତିବାଜ', 'ଆତ୍ମହତ୍ୟା', 'ପହିଲୁ କେସ୍' ଆଦି ଗଳ୍ପର କାହାଣୀ ଏହି ସମାନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ନେଇ ରଚିତ ହୋଇଛି। 'ଫୁର୍ତ୍ତିବାଜ' ଗଳ୍ପରେ ତତ୍କାଳୀନ ଯୁବକମାନେ କିପରି ଫୁର୍ତ୍ତିରେ ଜୀବନ କାଟୁଥିଲେ, କୌଣସି ସାମାଜିକ ଦାୟିତ୍ୱ ନେବା ନିମିତ୍ତ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନଥିଲେ ତାହାର ଚିତ୍ର ଏଥିରେ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଛି। ବିଦ୍ୟାଧର ଖାଇସାରି ପୁଣି ଥରେ ଫିରେଇଟା ସଜାଡିଦେଇ ସାଇ ବୁଲିବାକୁ ବାହାରିଛି। ଘରଭିତରୁ ମାମୁଁ ଡାକି କହିଲେ, ହଇରେ ବିଦା, ଶୁଣିଲୁ!'

ବିଦ୍ୟାଧର ପୁଣି ମୁଣ୍ଡଟାରେ ହାତ ମାରିଦେଇ, ମୁହଁ କିସ୍ କିସ୍ କରି ମାମୁଁଙ୍କ ଆଗରେ ଯାଇ ତୁନି ହୋଇ ଛିଡାହେଲା।

ମାମୁଁ କହିଲେ, ଏଇ ପିରିକା ତାସ, ପଶା ଖେଳି, ଆଖଡା କରି ଜୀବନଟା କଟେଇ ଦବୁ ଭାବିଛୁ – ନାହିଁ?'

ବିଦ୍ୟାଧର ଚୁପ୍ ।'(୫) ରମଣୀମୋହନ ଧନୀକ ଓ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ, ବିଦ୍ୟାଧର ଗାଉଁଲି ଶିକ୍ଷିତ, ମାତ୍ର 'ମଙ୍ଗଳିଆ' ଗଳ୍ପର ନାୟକ ସୁର ଇଂଜିନିୟର, ଇଂଜିନିୟର ହୋଇ ମଧ୍ୟ ତା' ପାଇଁ ସେସମୟରେ ଚାକିରୀ ନଥିଲା। ଏକ ସଂଘର୍ଷମୟ ଜୀବନର ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଛି ସୁର ଚରିତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ 'ସୁର ଭାବିଥିଲା, ଇଂଜିନିୟରିଙ୍ଗ ପାସ୍ କରିସାରିଲେ ତା'ର ଦୁଃଖ ଯିବ। ସେଥିପାଇଁ ସେ ଜମିବାଡି ବିକି, ଧାର ଉଧାର କରି, ଦେହ କଷ୍ଟ ସହି, ଜୀବନ ମୁରୁଛା କରି ପଢ଼ିଲା ପାଠ।

ହେଲା ପାସ୍। ପାସ୍ କରିବା ନିଶାଟା ଦୁଇ ଚାରିଦିନ ଭିତରେ ଯିମିତି କଟିଗଲା, ତା'ପରେ ପଡିଲା ଘୋର ଚିନ୍ତି – ରୋଜଗାର, ଚାକିରି! ଆଜିକାଲିର ବଜାରରେ ଚାକିରିର ଯେଉଁ ଦର! ଭାବିଥିଲା, ପାସ୍ କଲାକ୍ଷଣି ଚାକିରୀ ଆସି ଆପେ ଆପେ ତା' ଗୋଡତଳେ ପଡି ଲୋଟିବ। ସେ ସେଥିରୁ କେତେଗୁଡାକୁ ଗୋଇଠା ମାରି ଦେବ ଫୋପାଡି, ଆଉ ଯଉଁଟାକୁ ମନ ମାନିବ ସେହିଟାକୁ ସେ ଦୟା କରି ବରଣ କରିବ।

ମନେ ମନେ କହିଲା, ଚୋରି, ଡକାଏତି, ଲୁଟ୍, ଅଥବା ଆତ୍ମହତ୍ୟା। ଏହାଛଡା ଆଉ ଉପାୟ ନାହିଁ। ଆଛା! ଦେଖାଯାଉ।(୬)

ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ଥିଲେ ବାସ୍ତବତାର ଉନ୍ମୋଚନକାରୀ ଲେଖକ। ଗୋଟିଏ ପ୍ରଥାବଦ୍ଧ ଭାବନା ଅଥବା ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ଅବିକଳ ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ନକରି, ତାକୁ ଏକ ଭିନ୍ନ ଭଙ୍ଗୀରେ ନିଜ ଗଳ୍ପରେ ସେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରୁଥିଲେ। 'ପହିଲୁ କେସ୍' ଗଳ୍ପଟି ଏହାର ଉଦାହରଣ ଯୋଗ୍ୟ। ଜଣେ ସଦ୍ୟ ଓକିଲାତି ପାସ୍ କରିଥିବା ଯୁବକ ଜଣେ ଦରିଦ୍ର ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଯାଇ ମାଗଣାରେ ତା' କେସ୍ କୋର୍ଟରେ ଲଢ଼ି ସଫଳତା ପାଇବାକୁ ଯିବା ସମୟରେ ଗରିବ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟି ତାକୁ ପ୍ରତାରିତ କରି ଆଉ ଜଣେ ଓକିଲକୁ କେସ୍‌ଟି ଦେଇଦେଇଛି ଏବଂ ଅଭିଯୋଗ କରି କହିଛି ବାବୁ, ପୋଲାରେ ଯେ କାମ କରନ୍ତି ତାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଅକଲ କମ୍ –ସେ ଓକିଲ କେମିତି ଖଲାସ କରିବେ ?

ମୁଁ ଥମକିନା ବସିପଡିଲି। ସେ ପୁଣି କହିଲା, 'ମୁଁ କାନ୍ଦି ବୋବେଇ ଏଠିକାର ବଡ ଓକିଲ ମାଧବାବୁଙ୍କୁ କହିଛି। ସେ ମକଦ୍ଦମା ନବାକୁ ରାଜି ହୋଇଛନ୍ତି କମ୍ ଟଙ୍କାରେ।' (୭) ଏହି ଗଳ୍ପରେ ରହିଛି ଦୁଇଟି ଦିଗ। ପ୍ରଥମ ଦିଗଟିରେ ଲେଖକଙ୍କର ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଥିବା ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି। ଦରିଦ୍ର ଲୋକଟି ଯେ ସଚ୍ଚୋଟ ଓ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଏହା କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ। ଦରିଦ୍ର ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟି କେତେ ଅବିଶ୍ୱସ୍ତ ଓ ଅସମ୍ବେଦନଶୀଳ ହୋଇପାରେ ତାହା ଏହି ଗଳ୍ପରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଛି। ଅଥଚ ଓକିଲାତି କରି ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରୁଥିବା ଯୁବକଟିଏ ପ୍ରତାରକ ହେବାର ସମସ୍ତ ଚାରିତ୍ରିକ ବିଶେଷତା ରହିଥିବା ବେଳେ ଏଠାରେ ଲେଖକ ତାକୁ ସଚ୍ଚୋଟ, ସତ୍ୟନିଷ୍ଠ, ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ଏବଂ ସାହାଯ୍ୟକାରୀ ଚରିତ୍ର ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଛନ୍ତି। ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଗଳ୍ପଗୁଡିକରେ ଚରିତ୍ରମାନେ ନକରାତ୍ମକ ଭାବନାକୁ ଜୀବନର ସମ୍ବଳ କରିଥିବା ସମୟରେ ଏଠାରେ ଯୁବ ଓକିଲଟି ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଅସ୍ତିବାଚକ ଚାରିତ୍ରିକ ବିଶେଷତା ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇଛି। ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହି ଗଳ୍ପଟିରେ ସାର୍ଥକତା ରହିଛି ।

କାନ୍ତକବି ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ସମକାଳୀନ ବିଶ୍ୱଚେତନାକୁ ତିନିଜଣ ମହାମନିଷୀ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲେ। ଜଣେ

ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ, ଅନ୍ୟଜଣେ କାର୍ଲମାର୍କସ୍ ଓ ତୃତୀୟ ଜଣକ ସିଗ୍ମଣ୍ଡ ଫ୍ରଏଡ୍। ଏହି ତିନିଜଣଙ୍କ ବିଚାରଧାରା ସେତେବେଳ ସର୍ଜନାତ୍ମକ କଳାକୁ ଗଭୀରଭାବେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା। ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଅହିଂସା ଓ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ, କାର୍ଲମାର୍କସ୍‌ଙ୍କ ଶ୍ରେଣୀଚେତନା ଏବଂ ସିଗ୍ମଣ୍ଡ ଫ୍ରଏଡଙ୍କ ଅବଚେତନ ମନର ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଚିନ୍ତାଜଗତରେ ଅନେକ ଆଲୋଡନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା। ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଉନ୍ମେଷ ସହିତ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ରାଜ୍ୟରେ ଯେଉଁ ତୁମୁଳ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଛି ସେଥିପାଇଁ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱର ସମୀକ୍ଷାକାରୀ ଫ୍ରୟେଡଙ୍କୁ ହିଁ ଅଧିକ ପ୍ରଶସ୍ତି ମିଳିଥାଏ। ମନୋରାଜ୍ୟର ସମସ୍ତ ବିପ୍ଳବ ଓ ଆଲୋଡନକୁ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପର ସୀମିତ ପରିବେଶ ଭିତରେ ପରୀକ୍ଷା କରିବାରେ ଲରେନ୍ସ, ଜେମସ୍ ଜଏସ୍ ଓ ମମ୍ ଆଦି କଥାକାରମାନେ ବିଶେଷ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ। ସେହିପରି ମାର୍କସଙ୍କ ସାମ୍ୟବାଦୀ ଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟ ସାମାଜିକ ଓ ଶ୍ରେଣୀ ସମସ୍ୟା ଗୁଡିକ ଉପରେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରିବାକୁ ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ଅନୁପ୍ରେରିତ କରିଥିଲା। ଫଳରେ ଶ୍ରେଣୀ ସଂଘର୍ଷ, ସାଧାରଣ ମଣିଷର ହତାଶା ଓ ହାହାକାର, ଯୁଦ୍ଧ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନର ଦୁରବସ୍ଥା, ବ୍ୟାପକ ଆର୍ଥନୀତିକ ଅସଙ୍ଗତି– ଏସବୁ କ୍ରମେ ଗଳ୍ପରାଜ୍ୟରେ ବଳିଷ୍ଠ ପ୍ରଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରିଅଛି। ଏସବୁ ବ୍ୟାପକ ଜାତୀୟ ଓ ଅନ୍ତର୍ଜାତୀୟ ବିଷୟବସ୍ତୁର ପ୍ରୟୋଗ ଆମ କଥାସାହିତ୍ୟରେ ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ, ଭଗବତୀ ଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ, ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର, ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ରାଉତରାୟ, ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି, ରାଜକିଶୋର ପଟ୍ଟନାୟକ, ରାଜକିଶୋର ରାୟ, ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି, ମନୋଜ ଦାସ, ଶାନ୍ତନୁ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁ, ଚନ୍ଦ୍ର ଶେଖର ରଥ ଓ ଅନ୍ୟମାନେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଗଳ୍ପଗୁଡିକ ଘଟଣାରାଜିକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଚରିତ୍ରଠାରେ ଆରୋପିତ ହୋଇଥିଲା। କାଳନ୍ଦୀବାବୁ ଓ ସଚ୍ଚି ରାଉତରାଙ୍କ ଗଳ୍ପରେ କିନ୍ତୁ ମଣିଷ ଓ ମଣିଷତ୍ତର ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଏକ ମାନବବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ନେଇ ପ୍ରକଟିତ। (୮) ଏଠାରେ ପ୍ରଫେସର ଶତପଥୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ କରିନଥିଲେ ହେଁ, କାନ୍ତକବି ସେ ସମୟରେ ଫ୍ରଏଡଙ୍କ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ନେଇ ବହୁ ଗଳ୍ପ ରଚନା କରିଛନ୍ତି। ମାର୍କସଙ୍କ ଶ୍ରେଣୀ ଚେତନା ଦ୍ୱାରା ସେ ତାଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ। ଏପରିକି ତାଙ୍କର ସର୍ବାଧିକ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଗଳ୍ପ 'ଅଧିକାର'କୁ ମାର୍କସବାଦୀ ଶ୍ରେଣୀଚେତନା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ବୋଲି ଆଲୋଚନା କରିଥିବା ସମୟରେ ବାସ୍ତବରେ ଏହି ଗଳ୍ପଟି ଏକ ସ୍ୱାମୀର ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଉପରେ ଆଧାରିତ ହୋଇଛି। ସେହିପରି ଅଧିକାଂଶ ଗଳ୍ପରେ ଯୁବକ ଯୁବତୀ ଓ ପ୍ରୌଢ଼ଙ୍କ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱର ଚିତ୍ର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ।

ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ଓ ଗାନ୍ଧୀଦର୍ଶନ ତାଙ୍କ କଥା ସାହିତ୍ୟକୁ ଗଭୀରଭାବେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି। ତାଙ୍କର ଅଧିକାଂଶ ଗଳ୍ପରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମର ଚିତ୍ର ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ। ପିକେଟିଙ୍ଗ୍, ଆନ୍ଦୋଳନ ଏବଂ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ବର୍ଣ୍ଣନା ତାଙ୍କ ଗଳ୍ପର ପରିବେଶରେ ଜାତୀୟତାବାଦୀ ଚେତନାର ବାସ୍ତବଚିତ୍ର ଉପଲବ୍ଧ କରାଇଥାଏ। ତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଉପନ୍ୟାସ 'କଣାମାମୁ' ରଚନାର ପଶ୍ଚାଦ୍‌ପଦରେ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧୀବାଦୀ ଦର୍ଶନ ନିହିତ। କଣାମାମୁଙ୍କୁ ଜଣେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଭାବେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିବାକୁ ଥିଲା ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତଙ୍କ କାମନା ଯଦିଓ ଶାରୀରିକ ଅସୁସ୍ଥତା ନିମିତ୍ତ ତାହା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରି ନଥିଲା'। ଭଦ୍ରକରେ ଥିଲାବେଳେ ସେ ତାଙ୍କର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଉପନ୍ୟାସ 'କଣାମାମୁ'ର ମୂଳଦୁଆ ପକାଇଥିଲେ। ନାନା ଜଞ୍ଜାଳ ଓ ପ୍ରତିକୂଳ ପରିସ୍ଥିତି, ରଚନାର ଅଗ୍ରଗତିରେ ଘୋର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା ଓ ରଚନା ପୂରାପୂରି ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଇଥିଲା। କଟକର ପରିବେଶ ଅନୁକୂଳ ପରିସ୍ଥିତି ସୃଷ୍ଟି କଲା। ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ କେତେକ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଅନୁରୋଧ ଏଡାଇ ନପାରି ସେ ପୁନର୍ବାର 'କଣାମାମୁ' ରଚନାରେ ଲାଗିପଡିଲେ। 'କଣାମାମୁ' ର ମୁଣ୍ଡିମରା ଦେଖିବାକୁ ବହୁ ସାହିତ୍ୟିକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟଗ୍ରତା ପ୍ରକାଶ କରିବାରୁ କାନ୍ତକବି ତରତର ହୋଇ ରଚନା ଶେଷ କରିଦେଲେ। କଣାମାମୁଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନରେ ପୁସ୍ତକଟି ଶେଷ ହୋଇଛି। ଏହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କି ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ତାହା ବହୁ ସମାଲୋଚକଙ୍କ ବିଚାରବସ୍ତୁ ହୋଇଛି। ସେତେବେଳେ କିନ୍ତୁ ସ୍ୱୟଂ କାନ୍ତକବି କହିଥିଲେ ଯେ ଆଉ ଟିକିଏ ବର୍ଦ୍ଧିତ କରି ନିମ୍ନଲିଖିତ ବିଷୟବସ୍ତୁ ସଂଯୋଗ କଲେ ବହିଟି ବୋଧହୁଏ ଅଧିକ ଉପାଦେୟ ହେବ। କଣାମାମୁଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ପରେ ବହୁବର୍ଷ ବିତିଯାଇଥିବ – ଉପନ୍ୟାସର ନାୟକ ହୁଏତ ବୟସ୍କ ହୋଇ ଯାଇଥିବେ – ହଠାତ୍ ଦିନେ କଣାମାମୁଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ ହେବ। ସେତେବେଳକୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ପ୍ରାକ୍‌କାଳ ହୋଇଥିବ। ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ବେଢ଼ିଯାଇ ସେ କେଉଁଠି ଥିଲେ ଓ କଅଣ କରୁଥିଲେ ବୋଲି ପଚାରିବେ। କଣାମାମୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ସ୍ୱରୂପ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ ତଥା ସୁଭାଷ ବୋଷଙ୍କ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ ସେନାଙ୍କର ଅଭିଯାନର ଏକ ଚିତ୍ର ଦେବେ। ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ଲୋପ ପାଇ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନର ଚରମ ପ୍ରତିଷ୍ଠାଠାରେ ହିଁ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଲେଖନୀ ବନ୍ଦ ହୋଇଛି। ଏହିଠାରୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ ଓ ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରାପ୍ତିର ଚିତ୍ର ଦେଇ କାନ୍ତକବି ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ଯୁଗ ସଙ୍ଗେ ଅତ୍ୟାଧୁନିକ

ଯୁଗର ଏକ ସଂଯୋଗ ସୂତ୍ର ସ୍ଥାପନର ପରିକଳ୍ପନା କରିଥିଲେ। ଅନୁକୂଳ ବାତାବରଣ ପାଇଥିଲେ ସେ ଏହି ବିଷୟକ ମୂଳ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଯୋଗକରି ଥାଆନ୍ତେ। ପାଣ୍ଡୁଲିପିର ଗୋଟିଏ ପୃଷ୍ଠା ମଧ୍ୟ ଡ଼ଗର ପ୍ରେସ୍‌ର ତତ୍କାଳୀନ କେତେକ ଅସାବଧାନ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଥିଲା। ଅବଶ୍ୟ ଏହି ଶେଷ ପୃଷ୍ଠାରେ ଖୁବ୍ ଅଳ୍ପ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଥିଲା।' (୯) ଯଦିଓ ଉପନ୍ୟାସଟି ଅସମାପ୍ତ, ତଥାପି ଉପନ୍ୟାସରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିବା ଭାବବଳୟ ଓ ସମାଜଚିତ୍ର ଏହାକୁ ସବୁଦିନେ ଚର୍ଚ୍ଚାର ପରିସରକୁ ଆଣିବ। ତେବେ 'କଣାମାମୁ'ର ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦ ଏହି ଉପନ୍ୟାସର କାଳଜୟୀ ଗୁଣକୁ ସ୍ୱୀକୃତ କରିଛି। ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତଙ୍କ ଏଇ ଉପନ୍ୟାସ 'କଣାମାମୁ' ଇଂରାଜୀରେ ଅନୁବାଦିତ ହୋଇଛି ଓ ସର୍ବଭାରତୀୟ ସ୍ତରରେ ଲୋକପ୍ରିୟତା ଅର୍ଜନ କରିଛି। ଏହି କ୍ଲାସିକ ଉପନ୍ୟାସକୁ ବିଶିଷ୍ଟ ଚଳଚ୍ଚିତ୍ର ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ନୀରଦ ମହାପାତ୍ର ଦୂରଦର୍ଶନରେ ପ୍ରାୟ ୭ଗୋଟି ଅଧ୍ୟାୟରେ ଧାରାବାହିକ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ କୃତି ବିଶେଷତଃ 'ଅସହଯୋଗୀର ଆତ୍ମକଥା'କୁ ଯଥାଶୀଘ୍ର ଇଂରାଜୀରେ ଅନୁବାଦ କରାଯାଇ ପାରିଲେ ତାଙ୍କର ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ସମ୍ପନ୍ନ ସାରସ୍ୱତ ପ୍ରତିଭାର ପ୍ରମାଣ ଆହୁରି ଅକାଟ୍ୟ ହୋଇପାରନ୍ତା।' (୧୦)

ବହୁ ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚକ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତଙ୍କୁ ଫକୀର ମୋହନ ଯୁଗ ଏବଂ ସତ୍ୟବାଦୀ ଯୁଗର ସଂଯୋଗ ସେତୁ ଭାବେ ପ୍ରତିପାଦିତ କରିଥାନ୍ତି। ମାତ୍ର ଶାନ୍ତନୁ କୁମାର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ସ୍ଥିତିବାଦୀ ଲେଖକଭାବେ ଆଖ୍ୟାୟିତ କରିଛନ୍ତି। 'ତେବେ ଏତିକି ହାୱା ପରିବର୍ତ୍ତନ ଯଥେଷ୍ଟ ନଥିଲା ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ, ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱସ୍ଥାନରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ଯୁଦ୍ଧୋତ୍ତର ଯୁଗର ନୂଆ ବିଚାରଧାରା। ଅର୍ଥାତ୍ – (ଏବର ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦ ମାନଦଣ୍ଡର ପ୍ରୟୋଗ। ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ଯଥାର୍ଥରେ ଜଣେ ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦୀ। ଏଠାରେ ତାହାହିଁ ବିଚାର୍ଯ୍ୟ। ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ସହିତ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତଙ୍କ ତୁଳନା ଅନିର୍ବାର୍ଯ୍ୟ। ଉଭୟ ଥିଲେ ପଦ୍ୟ ଓ ଗଦ୍ୟ ଶୈଳୀର ଲେଖକ କିନ୍ତୁ ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ଗଦ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଦେଲା ଅଧିକ ମର୍ଯ୍ୟାଦା। ସେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ତତ୍‌ସମ ଓ ତଦ୍‌ଭବ ଭାଷା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଦେଶଜ ଏବଂ ବୈଦେଶିକ ଭାଷାକୁ ମୁକ୍ତଭାବେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ) ।'

ଏହା ତାଙ୍କର ସମସାମୟିକ ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କ ରୁଚିକୁ ନ ରୁଚିବା କଥା। ପୁଣି ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ଚରିତ୍ରସବୁ ସାରିଆ, ଭଗିଆ, ରାଣ୍ଡୀପୁଅ ଅନନ୍ତା ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରୋଲିଟାରିଏଟ୍ ଚରିତ୍ର ସାଙ୍ଗକୁ ନିମ୍ନବର୍ଗର ସାମନ୍ତ ଶ୍ରେଣୀ, ଯଥା– ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମଙ୍ଗରାଜ, ଦିଲ୍‌ଦାର ମିଆଁ ପ୍ରଭୃତି। ଏମାନେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଯୁଗକୁ ଅନାଇଲେ ଆଦୌ ପାତ୍ରୋପଯୋଗୀ ନଥିଲେ। ଥିଲେ କିଏ ? ଉଷା, ପାର୍ବତୀ, ନନ୍ଦିକେଶରୀ, ଯଯାତି କେଶରୀ ବା କାବ୍ୟ ନାୟିକା–ଚିଲିକା, ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା, କେଦାରଗୌରୀର ଗୌରୀ ସମେତ ମାଳ ମାଳ ବଂଶଜ ସୁନ୍ଦରୀ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଏବେ ରୁପେଲି ପରଦାରେ ଦେଖିବାକୁ ପ୍ରୋଲିଟାରିଏଟ୍ ଦର୍ଶକ ପାଗଳ କିନ୍ତୁ ସାହିତ୍ୟରେ ନାୟକ ନାୟିକାଙ୍କୁ ଇତିହାସ ବାଛିଲା ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରେ। ସେମାନେ ହେଲେ ଫକୀରମୋହନୀୟ– ଏଲିଟସ୍‌ମାନେ ଏମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନ ଦେଲେ– ଗଣତନ୍ତ୍ର ଓ ସମାଜବାଦ ପ୍ରତି କାଳୋଚିତ ଅନୁରକ୍ତି ହେତୁ ତେଣୁ ପ୍ରଚଳନ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ଯୁଗର, ରାଧାନାଥଙ୍କ ଯୁଗ ପଡିଗଲା ପଛରେ। ଇତିହାସ ଗୋଟିଏ ହାତୀ ଯେ ଶୁଣ୍ଢରେ ସୁନା କଳସ ଧରି ଯୁଗପୁରୁଷ ବରଣ କରିବାକୁ ଆସେ। ଏ ହାତୀ ଯୁଗସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଅଭିଷେକ ଜଳ ଢାଳେ, ତାଙ୍କୁ ପିଠିରେ ବସାଏ କିନ୍ତୁ କଥା ସେତିକିରେ ସରେନା। ହାତୀର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାମଟି ହେଲା ଦଳାଚକଟା। ସେତେବେଳେ ଯେ ପଡିଲା ହାବୁଡରେ, ସେ ମଲା ହାତୀ ଗୋଡ ତଳେ। ଇତିହାସର ଏଇ ନିୟମ ଯୋଗୁଁ ଫକୀର ମୋହନ ହାତୀ ଚଢ଼ିଲେ, ଆଉ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ହେଲେ ଛାୟାମୂର୍ତ୍ତି। ତାଙ୍କର ବଳିଷ୍ଠ ଗଦ୍ୟ ଏବଂ ସର୍ବାଧୁନିକ ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦୀ ଅଭିଜ୍ଞତାଲବ୍ଧ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଉପରୋକ୍ତ ମୂଲ୍ୟ ଦେବାକୁ ସମାଲୋଚକୀୟ ପ୍ରସ୍ତୁତି ନଥିଲା ସେତେବେଳେ। ତେଣୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତଙ୍କ କାନ୍ତକବି ଉପାଧି କାଏମ ରହିଲା। ତାଙ୍କୁ ଯୁଗସ୍ରଷ୍ଟାର ସମ୍ମାନ ଦେବାକୁ ଓଡିଆ ସାହିତ୍ୟର ଐତିହାସିକମାନେ ଭୁଲିଯିବା ସ୍ୱାଭାବିକ। ଅନେକ ବର୍ଷ ବିତିଗଲାଣି ଏ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରଠାରୁ କିନ୍ତୁ ମନେ ହେଉଛି ବର୍ତ୍ତମାନ ଇତିହାସର ପୃଷ୍ଠା ଓଲଟିବା ସମୟ ହୁଏତ ଆସିଛି। ଏବେ ଦେଖାଯାଉ ଇତିହାସର ପୁନର୍ମୂଲ୍ୟାୟନର ପ୍ରୟାସ ଦ୍ୱାରା ସେସମୟର ଜଣେ ତଥାକଥିତ ଗୀତିକାର କାନ୍ତକବି ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ସମାଲୋଚକର ଦର୍ପଣରେ କେଉଁ ରୂପରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହେଉଛି।' (୧୧)

ବାସ୍ତବରେ କାନ୍ତକବିଙ୍କୁ ଜଣେ ଦେଶପ୍ରେମୀ, ଜାତୀୟତାବାଦୀ, ମାନବବାଦୀ ଓ ସ୍ଥିତିବାଦୀ ଲେଖକଭାବେ ଆଖ୍ୟାୟିତ କଲେ ତାଙ୍କ ସର୍ଜନାଦୃଷ୍ଟିକୁ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଗଣ୍ଡିଭିତରେ ଆବଦ୍ଧ କଲାପରି ମନେହେବ। କାରଣ ସେ ଥିଲେ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଲେଖକ ଓ ଭାବାଦର୍ଶରେ ତାଙ୍କ ସମସାମୟିକ ଲେଖକମାନଙ୍କଠାରୁ ବହୁ ଆଗରେ। ତାଙ୍କ ସର୍ଜନାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ 'ଦେଶ, କାଳ ଓ ପାତ୍ର'ର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଗଣ୍ଡିମଧ୍ୟରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ନଥିଲା। ସେ ମହାମାନବତାବାଦ ବିଶ୍ୱପ୍ରେମରେ ନିଜକୁ ଦୀକ୍ଷିତ କରିଥିଲେ, ତାହାହିଁ

ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟର ବ୍ୟାପ୍ତି । 'ଏକା କଥା' ଗଳ୍ପରେ ଏଣୁ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ବିଶ୍ୱପ୍ରେମ, ସାର୍ବଭୌମଜୀବନ ଧର୍ମନିରପେକ୍ଷ ରାଷ୍ଟ୍ର ଓ ବିଶ୍ୱ ସଂସ୍କୃତିର କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । 'ଭାରତରେ ଲୋକେ ଏକ ହୋଇ ପାରୁନାହାନ୍ତି କାହିଁକି, ଜାଣ ? ମନ ଅଛି ସମସ୍ତଙ୍କର କିନ୍ତୁ ଛାଡିପାରୁନାହାନ୍ତି କେହି ଗୋଟାଏ ଜିନିଷ ଅହଙ୍କାର । ହିନ୍ଦୁ, ଶିଖ୍, ମୁସଲମାନ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ, ବଙ୍ଗାଳୀ, ଓଡିଆ, ଆସାମୀ, ଆନ୍ଧ୍ର, ଗୁଜୁରାଟୀ, ମରହଟ୍ଟୀ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧରିଛନ୍ତି' ଆମର Culture, ଆମର Tradition'–ସେହି କେଉଁ ପୁରୁଣା କାଳିଆ ଆଇମା ଅମଳର ଭଙ୍ଗା, ଦଦରା, ଘୁଣଖିଆ Civilization, Conventionକୁ । ଏହି ହେଉଛି ପ୍ରଧାନ ଅନ୍ତରାୟ । ଏହି ଦମ୍ଭଟା ଛାଡିଲା ମାତ୍ରକେ ସବୁ ହୋଇଯିବ ଏକା । କିନ୍ତୁ ତାହା ଶିକ୍ଷାରେ ବା ବକ୍ତୃତାରେ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ, Practical ଲୋଡା ।

ଏହିପରି ଜନ୍ମ ହେବ ଯେ Cosmopolitan Child, ସେ କରିପାରିବ ନାହିଁ ଗୋଟିଏ କିଛି Cultureର ଗର୍ବ । ସେ ହେବ ସାର୍ବଭୌମ ମାନବ । ସବୁକୁ କହିବ ସେ ନିଜର, ସମସ୍ତିଙ୍କୁ କରିବ ସେ ନିଜର ।

ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅନୁଶୀଳନ କଲେ କାନ୍ତକବି ସମସାମୟିକ ବିଶ୍ୱଚେତନାକୁ ଗଭୀର ଭାବେ ଅନୁଶୀଳନ କରି ନିଜର ଏକ ନିଜସ୍ୱ ଚିନ୍ତା ଓ ଚେତନା ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିଥିଲେ । ଭାରତୀୟ ସମାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ସଂସ୍କୃତିକୁ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର ପ୍ରେକ୍ଷାପଟ୍ଟରେ ତଉଲି ଏକ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ରାଷ୍ଟ୍ର ଓ ଜାତି ନିର୍ମାଣର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଥିଲେ । ଭାରତର ଆତ୍ମାକୁ ସେ ବିଶ୍ୱର ଆତ୍ମା ସହିତ ସମ୍ମିଳିତ କରାଇବାରେ ଚେଷ୍ଟିତ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ଥିଲା ବିଶ୍ୱମାନବର ଚିରନ୍ତନ ସାହିତ୍ୟ । କୌଣସି ଦେଶ ଅଥବା କାଳଖଣ୍ଡରେ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ସୀମାବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିନାହିଁ ।

"Besides these types of awe-inspiring approaches of patriotism, there is another aspect of expression. It is lofty and sober approach which fills the human heart with a serene beauty, charm and attachment for the soil. This feeling of oneness creates a niche in the reader's heart." (13)

ପାଦଟୀକା

(୧)ସାମଲ ବୈଷ୍ଣବ ଚରଣ, ଓଡିଆ ଗଳ୍ପ:

ଉନ୍ମେଷ ଓ ଉତ୍ତରଣ, ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, ବିନୋଦ ବିହାରୀ, କଟକ–୨, ୧୯୯୮, ପୃଷ୍ଠା–୩୩୮

(୨)କାନ୍ତ ସାହିତ୍ୟମାଳା, ଦ୍ୱିତୀୟ ଖଣ୍ଡ, ଓଡିଶା ବୁକ୍ ଏମ୍ପୋରିୟମ, କଟକ–୨, ୧୯୬୪, ପୃଷ୍ଠା–୮୫୧

(୩)ତତ୍ରୈବ, ପୃଷ୍ଠା –୮୫୨

(୪)ତତ୍ରୈବ, ପୃଷ୍ଠା –୮୫୨

(୫)ତତ୍ରୈବ, ପୃଷ୍ଠା –୮୫୪

(୬)ତତ୍ରୈବ, ପୃଷ୍ଠା –୮୫୭

(୭)ତତ୍ରୈବ, ପୃଷ୍ଠା –୮୭୭

(୮)ଶତପଥୀ, ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ, ଗଳ୍ପ ଓ ଗାଳ୍ପିକ, ଓଡିଶା ବୁକ୍ ଷ୍ଟୋର, ୧୯୮୬ ପୃଷ୍ଠା–୬

(୯) କାନ୍ତ ସାହିତ୍ୟମାଳା, ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡ, ଓଡିଶା ବୁକ୍ ଏମ୍ପୋରିୟମ, କଟକ–୨, ୧୯୬୪, ପୃଷ୍ଠା–୧୩

(୧୦)ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ଶାନ୍ତନୁ କୁମାର, କାନ୍ତକବି ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ: ଏକ ବହୁମୁଖୀ ପ୍ରତିଭା ଆମ ସାହିତ୍ୟର ମାର୍ଗଦର୍ଶକ, କାନ୍ତକବି ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ, ବିଦ୍ୟା, ବାଲୁବଜାର କଟକ–୨, ଡକ୍ଟର ଅରବିନ୍ଦ ରାୟ, ୨୦୧୨, ପୃଷ୍ଠା–୪୫

(୧୧)ତତ୍ରୈବ ପୃଷ୍ଠା–୩୫

(୧୨)କାନ୍ତ ସାହିତ୍ୟମାଳା, ଦ୍ୱିତୀୟ ଖଣ୍ଡ, ଓଡିଶା ବୁକ୍ ଏମ୍ପୋରିୟମ, କଟକ–୨, ୧୯୬୪, ପୃଷ୍ଠା–୮୮୩

(୧୩) (1) Chand,Soma,Orissa Review, Aug-2006, Page-46

ଭୁବନେଶ୍ୱର

❖ ❖ ❖